

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό αποτελεί ανα`νεωμένη και εμπλουτισμένη επανέκδοση του βιβλίου με τίτλο *Γνωστική Ψυχολογία*, το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1992. Όπως δηλώνει ο τίτλος της νέας έκδοσης, τα θέματα που καλύπτονται αντανακλούν τα βασικά ζητήματα που έχουν απασχολήσει τη Γνωστική Ψυχολογία από το 1970, όπως η αναπαράσταση της γνώσης, αλλά και ζητήματα που απασχολούν τη σύγχρονη σκέψη και έρευνα, όπως οι αλληλεπιδράσεις των γνωστικών διεργασιών με το θυμικό και τη δράση. Η δράση είναι η πιο ολοκληρωμένη έκφανση της λειτουργίας του ανθρώπινου γνωστικού συστήματος και συνδέεται με τις προθέσεις και τη στοχοκατευθυνόμενη συμπεριφορά του ατόμου μέσα σε ένα πολύπλοκο περιβάλλον, τόσο φυσικό όσο και κοινωνικό/πολιτισμικό. Αυτή η προσέγγιση του ανθρώπινου γνωστικού συστήματος, από την αναπαράσταση της γνώσης στο θυμικό και στη δράση, κάνει ώστε το βιβλίο αυτό να διαφέρει από άλλα αντίστοιχα, αλλά και να συμπληρώνει την υπάρχουσα ελληνική βιβλιογραφία στη Γνωστική Ψυχολογία.

Ειδικότερα, μέσα από μια πιο ολική οπτική τονίζεται ότι το *γιγνώσκειν* είναι ένα σύστημα που έχει τη δική του δομή και αρχές λειτουργίας πέρα από τις ειδικές διεργασίες που είναι υπεύθυνες για την αντίληψη, μάθηση, μνήμη, ή σκέψη. Έτσι, τα θέματα που διαπραγματεύεται το βιβλίο αφορούν τις θεμελιώδεις αρχές λειτουργίας του γνωστικού συστήματος και πώς αυτές μπορούν να ερμηνεύσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά στις πιο σύνθετες και ενδιαφέρουσες εκφάνσεις της. Δίνεται έμφαση στην αναπαραστατική υφή της γνώσης, δηλαδή τα χαρακτηριστικά της σημασιολογικής, εικονικής-χωρικής, χρονικής, και διαδικαστικής γνώσης και τις μεταξύ τους σχέσεις. Η αναπαράσταση της γνώσης είναι κρίσιμη για τη νοηματοδότηση των πραγμάτων, καταστάσεων, συμβάντων –δηλαδή της πραγματικότητας– αλλά και για την οργάνωση της συμπεριφοράς και δράσης.

Όμως, στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς το γινώσκειν αλληλεπιδρά με το *θυμικό*, ή απλούστερα με το συναίσθημα. Το θυμικό επηρεάζει τις γνωστικές διεργασίες και επηρεάζεται από αυτές στον καθορισμό της ανθρώπινης εμπειρίας και συμπεριφοράς. Έτσι, μια περιγραφή των γνωστικών διεργασιών προϋποθέτει την κατανόηση των σχέσεών τους με τις θυμικές διεργασίες, δηλαδή τις διεργασίες που εμπλέκονται στη δημιουργία και λειτουργία των συναισθημάτων, αισθημάτων, διάθεσης, και άλλων θυμικών καταστάσεων. Αυτή η σύνδεση των γνωστικών με τις θυμικές διεργασίες είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη διαμόρφωση του κοινωνικού γινώσκειν, της καθημερινής σκέψης, αλλά και για τη λήψη αποφάσεων.

Η περιγραφή της λειτουργίας του ανθρώπινου νου, όμως, ως ενός ενιαίου συστήματος επεξεργασίας πληροφοριών, οι οποίες προέρχονται από το γνωστικό και θυμικό σύστημα, απαιτεί και την αναφορά στο *μεταγινώσκειν*, δηλαδή τις διεργασίες παρακολούθησης και ελέγχου των γνωστικών διεργασιών ώστε η συμπεριφορά και η δράση του ατόμου να πετυχαίνει το στόχο της (βλ. Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2005). Έτσι, το *μεταγινώσκειν* είναι ουσιαστικό συστατικό της αυτο-ρυθμιζόμενης μάθησης, δηλαδή της μάθησης που προϋποθέτει μαθησιακούς στόχους και κίνητρα, σχεδιασμό των ενεργειών κατά τη μάθηση, αλλά και έλεγχο και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της μάθησης από το ίδιο το άτομο. Για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου της αυτο-ρυθμιζόμενης μάθησης παρουσιάζεται το Μεταγνωστικό και Θυμικό Μοντέλο της Αυτο-Ρυθμιζόμενης Μάθησης (Efklides, in press-a, in press-b). Το μοντέλο αυτό δείχνει πώς τα γενικά χαρακτηριστικά του προσώπου (γνώσεις, ικανότητες, έννοια του εαυτού, μεταγνωστική γνώση, κίνητρα, θυμικά και βουλητικά χαρακτηριστικά) συμβάλλουν στη γνωστική επεξεργασία (δηλαδή στο γινώσκειν) και θυμική κατάσταση του ατόμου καθώς εκτελεί ένα γνωστικό έργο, μια και η γνωστική επεξεργασία δεν είναι κάτι διαχωρισμένο από το άτομο ως υπεύθυνο φορέα δράσης που έχει συναισθήματα, συνείδηση των προθέσεων του αλλά και των συνθηκών (περιβαλλοντικών, κοινωνικών) που δίνουν δυνατότητες αλλά και περιορίζουν τη σκέψη και τη δράση.

Και, βεβαίως, η αναφορά στην ανθρώπινη δράση και συμπεριφορά δεν μπορεί να είναι πλήρης αν δε συζητηθεί το θέμα της συνείδησης και του ρόλου της στη δημιουργία προθέσεων και στις επιλογές που κάνει το δρων άτομο

μέσα σε ένα ευρύτερο κοινωνικό/πολιτισμικό περιβάλλον. Όλα αυτά είναι θέματα που διαπραγματεύεται το βιβλίο αυτό.

Η κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων των διάφορων μορφών της γνώσης επιτρέπει, επιπλέον, τον εντοπισμό της προέλευσης διάφορων γνωστικών σφαλμάτων, δηλαδή αν χρησιμοποιείται, για παράδειγμα, το μη κατάλληλο μέσο αναπαράστασης. Επιτρέπει, επίσης, την αναγνώριση των συνεπειών που η διδασκαλία μπορεί να έχει στη μάθηση, αν δεν αξιοποιεί τις κατάλληλες μορφές αναπαράστασης, αλλά και τις γνωστικές διεργασίες που το κάθε αναπαραστατικό είδος επιτρέπει. Παράλληλα, η κατανόηση των αρχών λειτουργίας του γινώσκειν και, ειδικότερα, της δυνατότητας του ανθρώπινου νου να προσφέρει στο άτομο ενημερότητα χαρακτηριστικών της γνωστικής επεξεργασίας, της γνώσης, και των απαιτήσεων σε πόρους (π.χ., προσπάθεια) βοηθά να κατανοήσουμε πώς οι άνθρωποι αποκτούν συνειδητό και εκούσιο έλεγχο των γνωστικών διεργασιών τους και αυτο-ρυθμίζουν το χρόνο ή την προσπάθεια που απαιτείται για την επίτευξη των στόχων τους.

Το βιβλίο αναπτύσσεται σε ένδεκα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη Γνωστική Ψυχολογία ως κλάδο της ψυχολογίας, στους προδρόμους και στις επιδράσεις που αυτή δέχθηκε από άλλες επιστήμες. Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει τις ερευνητικές μεθόδους της Γνωστικής Ψυχολογίας και τις σχέσεις τους με αντίστοιχες μεθόδους του παρελθόντος. Η αναδρομή στις ιστορικές ρίζες και το μεθοδολογικό υπόβαθρο της Γνωστικής Ψυχολογίας αποσκοπεί να δείξει ότι αυτή δεν είναι μόνον ένας από τους πολλούς κλάδους της επιστήμης της ψυχολογίας αλλά μια σύγχρονη θεωρητική προσέγγιση, η οποία έρχεται να ερμηνεύσει φαινόμενα ήδη γνωστά στην ψυχολογία από πολλά χρόνια και φαινόμενα νέα που δεν μπορούσαν να καλυφθούν από τις προϋπάρχουσες θεωρητικές τάσεις, και κυρίως τη συνειρμική. Στα τρία επόμενα κεφάλαια παρουσιάζονται οι απόψεις για την αναπαράσταση της γνώσης, δηλωτικής και διαδικαστικής. Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι θεμελιώδεις αρχές που διέπουν τη λειτουργία του γνωστικού συστήματος, τόσο ως προς την επεξεργασία της γνώσης όσο και ως προς τον προσδιορισμό της δράσης.

Το έβδομο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην κατηγοριοποίηση και σε βασικούς τρόπους απόκτησης εννοιών. Η αναφορά στις διεργασίες απόκτησης εννοιών, πέρα από το ενδιαφέρον που έχει αυτή καθαυτή, δείχνει επιπλέον

ότι πηγή της γνώσης δεν είναι μόνον ο εξωτερικός κόσμος αλλά και η οργάνωση που επιφέρει στις σχετικές πληροφορίες ο ανθρώπινος νους. Το όγδοο κεφάλαιο διαπραγματεύεται ζητήματα που αφορούν το θυμικό και τις σχέσεις του με το γιγνώσκειν και, ιδιαίτερος, πώς εξηγείται το φαινόμενο της "θερμής σκέψης", δηλαδή πώς επηρεάζεται η σκέψη μας από τις θυμικές μας καταστάσεις.

Το ένατο κεφάλαιο θέτει το ευρύτερο ζήτημα των τρόπων επεξεργασίας της γνώσης, δηλαδή του αυτόματου και του ελεγχόμενου τρόπου. Ο πρώτος αντιστοιχεί σε μη συνειδητή επεξεργασία, ενώ ο δεύτερος σε συνειδητή, αναλυτική επεξεργασία. Το κεφάλαιο αυτό είναι η βάση για την κατανόηση των δύο επόμενων κεφαλαίων, του δέκατου που αφορά το μεταγιγνώσκειν, και του ενδέκατου που αφορά τη συνείδηση και το ρόλο της στον έλεγχο της δράσης. Τα τρία αυτά κεφάλαια θέτουν το ευρύτερο ζήτημα της συνείδησης και των σχέσεών της με τη λειτουργία του γνωστικού συστήματος και τη δράση.

Γενικότερα, τα ένδεκα κεφάλαια του βιβλίου προσφέρουν μια κατά το δυνατόν ολοκληρωμένη εικόνα των γνωστικών φαινομένων και της σημασίας τους στη διαμόρφωση ιδιαίτερα σύνθετων και πολύπλοκων φαινομένων, όπως η συνείδηση και η δράση σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Ωστόσο στο βιβλίο αυτό υπάρχει και μια ακόμη αλλαγή σε σχέση με την προηγούμενη έκδοσή του, και αυτό έχει να κάνει με την επιδίωξη της βαθύτερης κατανόησης και σύνδεσης των θεωρητικών γνώσεων με φαινόμενα από την καθημερινή ζωή, οικεία στον καθένα μας. Αυτό γίνεται με τη χρήση ασκήσεων που έχουν τη μορφή ερωτήσεων και εργασιών και οι οποίες στόχο έχουν να διευκολύνουν την κατανόηση αλλά και την εφαρμογή των θεωρητικών γνώσεων σε εφαρμοσμένα πλαίσια. Αυτή η νέα δομή του βιβλίου είναι σημαντική τόσο για διδακτικούς και μαθησιακούς σκοπούς όσο και για εφαρμογές στην εκπαίδευση. Ελπίζω ότι το βιβλίο αυτό θα είναι ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια ανθρώπων που φιλοδοξούν να κατανοήσουν τη λειτουργία του ανθρώπινου νου αλλά και να εφαρμόσουν τις σχετικές γνώσεις για τη βελτίωση της μάθησης αλλά και της αυτο-ρύθμισής της, χωρίς να αγνοούν τις επιδράσεις του κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.

Νοέμβριος 2010

Αναστασία Κωσταρίδου-Ευκλείδη